

Skiełczyński, Zbigniew

"Materiały do dziejów ziemi płockiej. Z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII wieku", Cz. I, Michał Marian Grzybowski, Płock 1981 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 9, 388-389

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

objaśniającego hasła zasłyszane lub częściowo znane niż przewodnika i informatora o znaczeniu regionalnym. Regionalista dla swych potrzeb musi bowiem dokonać oddzielnego, „prywatnego” podziału książki.

W zakresie klasyfikacji budownictwa ludowego trudno zgodzić się z przyjętą zasadą, że co drewniane, to ludowe, a murowane już nie. Występowanie różnych materiałów budowlanych uzasadnione było tak tradycjami, jak ich dostępnością w poszczególnych okolicach. Materiał kamienny w regionie Gór Świętokrzyskich, czy też na terenie Sudetów tak samo świadczy o ludowym rodowodzie, jak drewniany w Puszczy Zielonej i na Podhalu.

Uderza czytelnika szereg niekonsekwencji w zakresie jednolitości informacji zawartych w poszczególnych hasłach, dotyczących tego samego rodzaju twórczości czy też twórców. Należy sądzić, że nadmiar danych w odniesieniu do jednych i niedostatek informacji do innych spowodowały, że war-

tość objaśnień jest zróżnicowana i nieporównywalna. Należało przyjąć jednolite kryterium zawartości (rodzaju informacji) dla wszystkich hasel.

Wyczuwa się jednocześnie, że autor jest wybitnym znawcą ludowego budownictwa drewnianego, gdyż odgrywa ono w *Atlasie* rolę pierwszoplanową. Bardziej po macoszemu potraktowano sztuki plastyczne, muzykę ludową i inne.

Mimo szeregu usterek, a niekiedy wręcz błędów (których część położył można na karb zbyt pospiesznej korekty), *Atlas* stanowi cenną pozycję wydawniczą. Należałoby życzyć Autorowi, Wydawnictwu oraz czytelnikom, aby w oparciu o zebrane materiały i doświadczenia ukazać się mógł uzupełniony i zaktualizowany (omawiany zawiera informacje według stanu do połowy lat siedemdziesiątych) atlas sztuki ludowej i folkloru w Polsce, który uwzględniłby jej regionalny charakter.

Henryk Smuda

Materiały do dziejów ziemi płockiej. Z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII wieku. Cz. I. Zebrał i do druku przygotował Michał Marian Grzybowski. Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock 1981, ss. 216.

Dobrze się stało, że Towarzystwo Naukowe Płockie zaczęło wydawać akta wizytacji rozległej w XVIII w. diecezji płockiej. Akta takie są nie tylko ważnymi źródłami opisowymi dla historii Kościoła, ale także dla odtworzenia dziejów poszczególnych miejscowości. Ze względu na swój zbiorczy charakter mają znaczenie dla badań dużych regionów. Diecezja płocka w XVIII w. obejmowała większą część Mazowsza i Podlasia. Praca podjęta przez ks. dr. Michała Mariana Grzybowskiego ma duże znaczenie dla podjętej przez MOBN syntezy dziejów Mazowsza. W części pierwszej, którą otrzymaliśmy, wydano wizytacje dekanatów sierpeckiego i biezuńskiego z lat 1775/1776 z okresu rządów w diecezji płockiej

brata królewskiego, biskupa Michała Poniatowskiego.

W wielu diecezjach akta wizytacji uległy zniszczeniu w czasie licznych wojen. Rozproszone szczątki akt archidiecezji gnieźnieńskiej notuje S. Librowski w swoim *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej* kontynuowanych w tomach Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne.

Omawiane akta wizytacji zawierają opis parafii, często datę jej powstania i ważniejsze wydarzenia, nazwiska fundatorów, wykaz miejscowości należących do parafii, liczbę ludności. M. Poniatowski wymagał opisywania topografii parafii i miejscowości, nawet jakości rzek, rzeczek, lasów, wydm, piaszków, moczarów. Były to wiadomości

potrzebne później do sporządzania map. Dokładnie opisywano kościoły, jego stan, wyposażenie, najczęściej przez przytoczenie inwentarza, uposażenia w ziemię, przedstawiano dane o duchowieństwie, kolatorach, organistach. Opisywane są ówczesne agendy parafii, jakimi były szkoły, szpitale, biblioteki. Można poznać strukturę ludności pod względem wyznaniowym. Zawarte w tomach wizytacji dane są również cennym źródłem dla poznania historii większych obszarów. Stanowią jakby fotografię lotniczą utrwalającą obraz połaci kraju w jednym czasie.

Wydawca na początek wybrał z wielu innych wizytację Poniatowskiego, zawierającą obraz Mazowsza przed rozbiorami. Wydane obecnie dwa tylko dekanaty są jednak zbyt szczupłe, by uprawniały do wyciągania ogólniejszych wniosków, dopiero bowiem szeroka baza źródłowa uprawnia do generalizowania. Wydana całość wizytacji pozwoli badać różnorakie zjawiska dla większości terenu Mazowsza, a następnie uogólniać na całe Mazowsze, a nawet kraj.

Pracę historykom ułatwia dokładna czternastopunktowa jednolita ankieta rozesłana przez Poniatowskiego. Można

dzięki niej sporządzić mapę szkół czy szpitali w końcu XVIII w. Umożliwia poznanie stosunków demograficznych, nawet nasycenie kościołów wyrobami złotniczymi, szatami kościelnymi, z których drobna jeno część dotrwała do naszych czasów. Wnioskować można o rodzajach sprzętów domowych i narzędzi rolniczych i ich nazwach.

Biorąc do ręki pierwszy tom, początek wielkiego i doniosłego dla dziejów Mazowsza dzieła, nasuwają się i uwagi krytyczne. Jest to zwarte, jednolite rodzajowo źródło opisowe — jedna wizytacja diecezji. Dlaczego ta treść jest ukryta pod zagadkowym tytułem: *Materiały do dziejów ziemi płockiej*? Nawet podtytuł nie precyzuje tematyki, dopiero z uwag wstępnych dowiadujemy się, że wydawane są wizytacje diecezji z lat 1775—1776. Błędem jest użycie w tytule terminu „ziemia płocka”, jeszcze w XVIII w. bardzo precyzyjnego na określenie jednostki w administracji państwowej. Tymczasem tereny dekanatów bieżuńskiego i sierpeckiego do ziemi płockiej wówczas nie należały. Czy nie prościej byłoby zatytułować: *Wizytacje diecezji płockiej biskupa M. Poniatowskiego?*

Zbigniew Skietczyński

Jan P t a s i ń s k i, *Ziemia płocka w latach 1939—1945*, Wyd. Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1981, ss. 154, 2 nlb.

Jan Ptasieński, działacz lewicowego ruchu oporu w latach okupacji hitlerowskiej, autor szeregu prac dotyczących okupacji, w pierwszej części swojej nowej książki omówił sytuację społeczno-polityczną powiatu w okresie wojny 1939—1945, w drugiej zaś — przedstawił proces tworzenia się władzy ludowej na tym terenie w 1945 r.

Powiat płocki należał do rejencji ciechanowskiej włączonej do Rzeszy Niemieckiej i był zarządzany przez prezydenta H. Bethego, a po jego śmierci — P. Dargela. Funkcję landrata, a jednocześnie kreisleitera pełnił w Płońsku

Moser. Sygnalizując tylko sprawy organizacji i struktury administracji hitlerowskiej autor szerzej omówił konsekwentnie realizowaną tu politykę germanizacyjną: wysiedlanie Polaków, osiedlanie ludności niemieckiej, eksterminację. Omawiając te zagadnienia autor nie zachował proporcji i znacznie więcej miejsca poświęcił całej rejencji aniżeli powiatowi płockiemu. Zabrakło np. liczb dotyczących niemieckiej listy narodowej w powiecie oraz ludności wysiedlonej. Nader powierzchownie (zaledwie na 1,5 strony) omówiono eksterminacyjną politykę wobec ludności tego terenu, bez zesta-